

Az Óperencián innen...

„Ernst ist das Leben, heiter ist nur Kunst”, azaz „komoly az élet, csak a művészet derűs” — mondja valahol Schiller, s egyben arra a szerepre utal, amit a művészetnek az életünkben be kellene töltenie. Nos, manapság, főleg hazai tájkon a művészetből mintha teljes egészében kivesszett volna minden derű, mintha a „magyarsághoz” elengedhetetlenül hozzátartozna a komolyságot őrizendő zordon látásmód, a gyógyíthatatlan melábi. A magyar művész, mint a magyar tarka áll a viharos pusztában, a fejét bágyadtan csóválva álmos tekintettel megpróbálja kifürkészni, hogyan is került épp oda, ahol van. (Megjegyzem: ezt nevezik ma „identitástudatnak”, elfeledve azt, hogy a marha mindig csak önmagával lehet identikus.)

Manapság mindenhol halljuk: Kelet-Európa, Közép-Európa, Kelet-Közép... Közép-Kelet... tetszés szerint folytatható. *Kategóriák kategóriák hátán* — mintha ezzel valamit meg lehetne magyarázni! Mintha a lét bármilyen kérdése is kategorizálható lehetne! De ha már itt tartunk, szívesen ajánlanék magam is egy *laját*, mely ugyanilyen rossz, de legalább új és „mesészerű”: használjuk az *Óperencián innen* elnevezést. E fogalom azért is megfelelőbb, mivel ad ovo pluralista, sőt kifejezetten demokratikus tartalmú. Ugyanis tetszés szerint alkalmazható pozitív és negatív jelzőként, hisz csupán nézőpont kérdése, mit értünk alatta, s így talán egy Óperencián inneni költő sem érezné magát oly nyomorultnak, mint egy közép-európai. Így egyébként a mesék is átértékelődnek, ezek lennének a pártállam kritikái — legalábbis utólag, de ez ma már megszokott — hisz mindegyik az Óperencián túlról szól, arról, ami az üveghegy mögött történik (történt). S gondolkunk csak bele: más, immár sértegetésszámba menő fogalmainkat is ki lehetne dobni. *Népi és urbanus helyett* lehetne például Óperencián innen érzelmű s Óperencián túli gondolkodású költőről íróról beszélni. Felejtjük végre el az „európai” jelzőt (sokaknak ez bizonyára könnyen fog menni), s ne Európához, hanem Óperenciához „zárkózzunk fel”, térjünk vissza: „csatlakozzunk” (szabadon bővíthető). *Helyzetünk ezzel*

persze mit sem változik, de talán kerül bele valami derű a mesék világából; hisz a fajmagyar harso-gók közt lassan nevetni is elfelejtünk. Mennyire jól mutatja a két világ közti különbséget, hogy Bécsben például Papagenóról is van utca elnevezve — ennek megfelelően Pesten csak Tiborcof tudnám elképzelni, hisz ez fejezné ki adekvátan érzéseink lényegét.

Hol van itt a derű, mely a művészeteken keresztül a hétköznapioké is lehetne? Mindenki nyomorog — mondják erre, s ez igaz is, de *a nyomor igazi jelenléte az, ha ezt már nyomorként is éljük át.* A nyomor ugyanis mindig újratekinti önmagát, s az sem biztos, hogy az nyomorog leginkább, aki kéregetni kényszerül. Amiről én beszélek, az a lelke vagy ahogy Kierkegaard írja — *a szellemtelenség nyomora*, a nyárspolgáriságé. S őt folytatva: innentől kezdve tökéletesen mindegy, hogy a nyárspolgár „csapos-e vagy állam-miniszter”, nyomorán, kétségbeesésén ez mit sem változtat. Sem az Óperencián innen, se azon túl.

A szellemtelenség (Geistlosigkeit) állapotát még az Óperencián túlról beáradó konzumjavak tömege és a hozzákapcsolódó konzumkultúra sem fogja megváltoztatni, hisz ez csak külsődleges helyzetünkön hoz efemer változást, a lényeghez semmi köze. *Ha maga az ember nem akarja megváltoztatni, minden marad a régi-ben, akkor meg is érdemli azt, amit a kortól kap, és nem is érdemes másra, mint arra, hogy élete végéig Óperencián innen maradjon, s búskomor bambasággal önnön kinyáján keseregjen.* Az ilyen élet, s ezen létből fakadó művészet partikuláris marad, s csupán a kinokat kifejezve, ma is kinlódik, szenved anélkül, hogy látna szenvedése értelmét, s azt, hogy az élet derűje nem a tragédiát, vagy a tragikus szabadságát tagadja, hanem a nyárspolgár kicsinyes nyavalygását.

S a végére hagyva már csak annyit: nem szabadna elfelejtelnünk Hegel csodálatos gondolatát: „az ember, akit a sors eltipor, elveszítheti az életét, a szabadságát soha. Ez a nyavalygás az, amely még a fájdalomban is képes meg erősíteni és ábrázolni a nyugalom derűjét.”

GYENGE ZOLTÁN

Banner János emlékirata

Békés megye gondos sáfára hagyományainak. S bár Banner János (1888–1971), „a huszadik századi magyar régészettudomány napjamosa” az Arad megyei Székudvaron született, nyolcéves korától anyai nagyanynak házában, Békésben nevelkedett. Centenáriumán, két éve, emlékültést tartottak Békéscsabán és a legjelentősebb ásatásait támogató Hódmezővásárhelyen; az akkor elhangzott visszaemlékezések nyomtatásban is megjelentek. Most a Békés Megyei Levéltár Békés—Koloszvár—Jászberény—Szeged címmel bő válogatást adott ki Bannernak 1958 és 1968 közt — részben korábbi naplószerű főljegyzéseire alapuló — emlékezéseiből.

tanári kinevezésével, egyetemi magántanár habilitálásával kapcsolatos emlékei. Anekdotába illenek például Csefkó Gyula esete, ha nem jellemezné annyira a kor viszonyait, akár Ortutay Gyula habilitációs és fegyelmi ügye. Szintén kuriózum: a tárgyak tudósának elhihetjük, hogy a szegedi rektori lánc a múzeum ezüst cigányvajdalánca nyomán készült...

Roppant érdekesek az 1940/41. tanévben viselt dékánságának, majd két éves prodekánságának emlékei is. Mint az egyetemi tanács tagja részese volt az egyetem Kolozsvárra való visszaköltözésével és az újonnan létesített szegedi egyetem szervezésével kapcsolatos tárgyalásoknak, megismerte a mozgatórugókat, érdekszövetségeket és -ellentéteket. A Horthy Miklós Tudományegyetem első rektora a jobboldali Kogutowicz szeretett volna lenni, de éppen Banner javaslatára és Szily Kálmán államtitkár egyetértésével a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albertet választották.

A visszaemlékezés külön értéke egy-egy kortárs jellemzése. Buday Árpádot a legnagyobb elismeréssel méltatja: nem volt féltékeny Banner serény munkálkodására, nem szolt bele a dolgaiba, hagyta őt dolgozni, ösztöndíjakat járt ki neki.

Móra Ferencről is mint meghitt barátáról ír, bár céloz némi feszültségre közöttük. Banner először 1925-ben kezdett ásatni Bökényben. Mivel korábban Móra is ásatott ott, előbb megkérdezte tőle, nem akarja-e folytatni munkáját. Móra nemmel válaszolt. Makói értelmiségi körökben azonban pletykálni kezdtek, s ez megrontotta Móra és Banner kapcsolatát. Banner tisztázta ugyan vele a félremagyarázásokat, mégis: „A tüske — nyugodt a lelkem, de örökre sajnálom —, beletört ennek a csupaszív embernek a lelkébe.” Móra sohasem hívta Bannert egyetlen ásatására sem. „Tudom, hogy mindig a legjobbat mondta rólam, rámbízott; és becsülettel elvégzett munkámról, de ezt a kellemetlen szájíz azóta is éreznem kellett.” Mindezek ellenére 1932-ben Banner volt Móra díszdoktorságának egyik ajánlója. Móra pedig, mint közös barátaitól, Czöglér Kálmántól és Dettre Jánostól Banner megtudta, betegsége alatt többször is emlegette, hogy csak Banner lehetne alkalmas utóda. Halálával kapcsolatban Banner leszögezte: Móra volt a *legszerencsésebb kezű régész*. „Igaz ember volt erényeivel és ember voltából eredő hibáival együtt.”

Fény- és árnyképek

Czöglér Kálmánról a legnagyobb szeretettel ír. A főreáliskola tanári karában ő volt az egyetlen, aki az első pillanatban barátsággal fogadta, és igaz barátja maradt haláláig. Az emlékiratból kiderül, hogy nemcsak a szegedi múzeum főlirait, grafikai munkáit végezte Czöglér Kálmán, hanem például a csabaiét is. (Nekem is kedves tanárom volt: természetrajza, élettana tanított. Csak később, amikor megtudtam múzeumi munkásságát, értem meg, miért tanított az 1. osztályban szépírást is!) Kivételes tanúbizonyságát adta barátságuknak, hogy amikor nem Bannert választották meg Móra utódának, ő is *leköszönt* a múzeum természetrajzi osztályának csaknem negyedszázadon át nagy hozzájárulással és becsülettel végzett vezetéséről.

Azon nem csodálkozhatunk, ha vetélytársait, ellenfeleit Banner sem szívelte. Mi már elfogulatlanul ítéltük meg ellentéteiket, sajnálhatjuk is, hiszen Cs. Sebestyén Károly, Csallány Dezső, Bartucz Lajos, Lugosi Döme vagy Roska Márton érdemeit is méltányoljuk. Am Banner sem vonja meg elismerését meg a neki nem kedves kortársaitól sem. Bántotta, hogy Török Gyula megtagadta őt mint mesterét, de elismerte róla, hogy ügyesen, lelkiismeretesen végezte a dolgát, sőt neki köszönhető az őrhalmi első dél-alföldi paleolit lelet, amely lényegesen kitágította az időt, amelyben ember élt a szegedi határban. „Ez Török Gyula elvéülhetetlen és elvitathatatlan érdeme.”

Tanulságos e tekintetben a szegedi múzeum későbbi igazgatójának, Bálint Alajosnak jellemzése is. Mindig szeretettel beszélt ifjú munkatársáról, apró érdemeire és gyarlóságaira is elnéző mosollyal utal, de nem hallgatja el, hogy adjunktusi kinevezését nem egészen korrektül zsarolta ki tőle. Összességében is Móra másik, méltatlan örököse, Szóke Mihályról. Mindenki tudta róla — ezt Móra is többször mondta —, hogy az ő

megfigyelésére építették be a Somogyi-könyvtárból, ahol megjárta a dolgozó embert, de ha csak tehette, inkább az angol újságokat bújtta. Jellemző, hogy a Schlagwort-katalógus készítését sohasem bízta rá Móra. Sunyi, meghűződ, magát adminisztráló ember volt, akiben egyetlen érték a szegedi viszonylatban jelentős nyelvtudása volt, amit bizalmas katonai szolgálatában is jól felhasználta. Mi, akik másfajta emberek voltunk, sohasem tekintettük e helyre való embernek. Később is — mások lévén felül — azoknak könykölt, hogy titkolt álmát, az igazgatóságot elnyerje.” Ez 1945-ben — a Magyar Kommunista Párt piros könyvecskéjének segítségével — sikerült is a második világháború katonai cenzorának. Vagyunk még, akik emléksünk áltszent figurájára. Ajkán — kezét dörzsölve — egymás után hangzott a „Móránk”, a „Gazdánk” és a „pártunk”...

Köszönet és sajnálkozás

Hasznos szolgálatot tett a szegedi történeti irodalomnak a gyulai levéltár Banner emlékiratának közkinccsé tételével. Növelik a kiadvány értékét a fényképek is. A nagykamarási ásatáson 1931-ben készült főlvételen látható a búzanemesítő Baross László: ő szintén támogatta Bannerék környékbeli kutatásait.

Nagy kár, hogy a szöveggondozás nem üti meg a szerzőhöz illő mértéket. Bizonyára nem volt könnyű a ceruzával (!) írt kézirat elolvasása, de gondosabb utánanézéssel, kortársak megkérdezésével a sok — olykor neveléses, olykor bosszantó — *téves olvasat* el lehetett volna kerülni. Klebelsberg Kunó neve *nündernt* hibásan (Klebersbergnek) van írva. Kovrig Ilonáé kétszer is Korvignak, ezért a névmutatóban is kétféleképpen szerepel. Hasonlóan Sik Sándor és Söregi János, csak azért, mert olykor rövid ívvel, ő-vel van írva a szövegben. Nem tudta a szöveggondozó olvasni Fischhof Agota nevét, csinált belőle Friedhofot. Tagán Galimdsánból Gabindzsánt. Mihályt Istvánból Mihálcot. Baló Józsefből Ballót. Fírásból Fírászt. Rieszből Rieszst. Cserzy Bélából Csomó (!) Belát. Plohnból Piohát. Haskából Harkát. Skultétnéből Skultétónét. Bolettából Folettát. Orsós Ferencet Orsóra redukálta. Pálffy Györgyöt egyszer Pálffynak, egyszer Pálffaynak költötte át. Cserta Péter néha Cserte lett. Pasteiner Ivánt több ízben Lászlóként emlegeti.

Lehetséges persze, hogy némelyik Banner elírása, de a hozzáértő szöveggondozónak ezt ki kell tudni javítania. Akárcsak az egyetemi magántanár habilitált szombathelyi mérnöknek a nevét: nem Tóth László, hanem János volt! Tóth László is volt, de ő Banner egyetemi tanártársa; őt is említi. Krammer Jenő, a Dugonics Társaság főtitkára, nem azonos a szegedi egyetem rektorával, Kramár Jenővel. A kopáncsi ásatáson nem Kiss Lajos, hanem Kiss István segédkezett. Ditrói professzor keresztnevének kezdőbetűjét is hibásan olvasta S-né, hiszen ő Gabór volt. *Hmvi*-t meg *Honi*-nak! Pedig a szöveggörnyezetből — Békés, Békéscsaba és Zombor rendezett múzeumának fől sorolásából — nyilvánvaló az értelmé.

Még a legegyszerűbb hiba a nevek y-jának és i-jének cseréberje. Csatári nem Csatary, Viski nem Visky, Gulácsy viszont nem Gulács. De még ez is értelmezhető lehet, hiszen más volt Zolnay Béla árvízvédelmi mérnök, magángyűjtő, aki a könyv elején fordul elő, mert hatott Banner régészeti érdeklődésének kialakulásai, és más Zolnai Béla egyetemi tanár, Banner kollégája, egyben-másban küzdőtársa, olykor ellentéte.

Mindez persze az egyébként örömmel fogadott névmutató használatát is alaposan lerontja. Korlátozza az is, hogy a szerkesztő önkényesen megrostálta a neveket. Így maradt ki pl. Bodnár Béla, Buday György, Györfly István („a koszos mohász”), Hermann Egyed, Pével Agoston, Semayer Vilibáld, Szász Artúr vagy éppen Vágó Pál. Egyik sem fölsőlegesebb, mint akik szerepelnek. A dicséreteken helyneveket is tartalmazó mutatóból Tiszásziget (a hajdani Ószentiván) szintén hiányzik.

Ennek ellenére Szeged nevében, amelynek szintén vannak adottságai Banner Jánossal szemben, köszönettel kell fogadnunk a Békés Megyei Levéltár munkatársainak *mintegy helytünk* is megtett fáradozását.

PÉTER LÁSZLÓ

NAGY LÁSZLÓ
REPRODUKCIÓJA